

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

Катедра „Стара история, тракология и средновековна история“

Кирил Валентинов Младенов

Редовен докторант по Стара история

Шифър на научната специалност: 05.03.01

АВТОРЕФЕРАТ

на

дисертационен труд на тема

Асирийският цар Асархадон (681-669г.пр.Хр.)

Научен ръководител: проф. Петър Делев

София, януари 2017

Съдържание

Въведение в текста на дисертацията	2
Част I. Въведение в проблематиката и изворите	3
Част II. Управлението на Асархадон	10
1. Възцаряването на Асархадон	11
2. Западната политика на Асархадон до завладяването на Египет през 671	12
3. Кампаниите на Асархадон в Египет. Завладяване и управление на териториите	18
4. Източната политика на Асархадон.....	22
Част III. Личността на Асархадон	32
Заключения.....	36
Автосправка за научните приноси в дисертацията	38
Публикации по темата на дисертацията	39

Въведение в текста на дисертацията

Тема на дисертационния труд е управлението на новоасирийския цар Асархадон (акад. Ашур-ахе-иддин, 681-669). Основна цел на настоящата работа е да предложи пълно изследване на управлението на владетеля, използвайки главно различни видове местни клинописни извори. Приносът на дисертацията авторът вижда в събирането на цялата информация относно политиката на Асархадон (вътрешна и външна) в един обобщаващ труд, и в опита тя да бъде подложена на детайлно и критично изследване. Предлагат се различни алтернативи на спорни за интерпретация исторически епизоди и популярни в съвременната историография хипотези. В работата не са използвани и публикувани нови извори, а само вече наличните такива.

Структурата на текста на дисертацията е предопределена от характера на запазените извори. Тъй като те не позволяват следването на абсолютната хронология на военните кампании, то авторът приема популярното в историографията географско описание на събитията. За момента не може да се предложи резонно обосновано алтернативно датиране на кампаниите на владетеля. Историческата част на работата е разделена на две големи глави – източна политика и западна политика.

Работата е разделена на следните основни единици:

- *извороведска част* „Въведение в проблематиката и изворите“ (*първата част на настоящата работа*) – тази част въвежда в проблематиката по темата и изследва използваните от автора вътрешни и външни извори по темата, както и особеностите и проблемите при работата с тях;

- *историческа част* „Управлението на цар Асархадон“ (*втората и основна част на настоящата работа*), изследваща аналитично вътрешната и външна политика на Асирия по време на управлението на Асархадон;

- *психоисторическа част* „Личността на Асархадон“ (*третата част на настоящата работа*), целта на която е да изследва вероятните фактори и причини за оформянето на характера на Асархадон в ранна и по-късна

възраст, както и за важните решения, които взима по време на управлението си.

Част I. Въведение в проблематиката и изворите

Историята на управлението на Асархадон е популярен обект на изследване още от края на XIX в. Тогава излиза първата посветена на него монография, дело на E. A. W. Budge (*History of Esarhaddon, 1880*). Budge се ограничава с публикуваните до момента от Layard (през 50-те години на XIX в.) и H. Rawlinson (през 70-те години на XIX в.) текстове – основно копия на редакциите на царските надписи Nin A и Nin B. През 1956 г. R. Borger издава немски превод на известните дотогава царски надписи на царя в класическата монография „*Die Inschriften Asarhaddons, Königs von Assyrien*“ – основен източник за изследване за повече от половин век до появата на поредицата RINAP в началото на настоящия век. Ново издание в превод на английски издава Leichty през 2011. Извън преводите, редица монографии са посветени на конкретни страни от управлението на Асархадон, а Grayson публикува очерк на управлението на владетеля в *The Cambridge Ancient History*. Въпреки това, до момента липсва обобщаващ съвременен монографичен труд върху управлението на царя.

Изследването на изворите представлява подробен анализ на запазените домашни клинописни сведения, както и по-кратък очерк върху външните извори – основно библейски, египетски и класически. Особено внимание е обърнато на текста и стила на различните редакции на царските надписи на Асархадон. Асирийските царски надписи са част от традицията на този литературен тип в Двуречието, чието начало се датира в III-то хил. пр. Хр. Основният адресат на надписите, заравяни в кутии в основите на храмове и дворци, били божествата и бъдещите владетели. Първите автентични царски надписи, в които събитията се проследяват последователно, се появяват около век по-късно, при царуването на Тиглат-паласар I (1115-1076 г). В сетнешното развитие на царските надписи през X-IX в. се фиксират хронографската и литературната им форма. Наблюдават се три начина на датирание: по епоним

(*limtu*) за съответната година, по годината на управление на царя (*palû*), или по номера на дадена кампания (*girru*).

Царските надписи на Асархадон са написани на акадски език, т.нар. стандартен вавилонски диалект, пригоден към съставянето на литературни композиции. Само един от известните надписи е на шумерски език. Използвани са както асирийски, така и вавилонски клинописни знаци. Надписите са предимно от *тържествен* тип (т. нар. *summary inscriptions/Prunkinschriften*), като само някои от кампаниите на царя са датирани по *girru* (поход) в късни редакции (тези срещу Сидон, Базу и Египет). Поради съмненията в тяхната хронология, обаче, тези надписи могат да се определят по-скоро като *псевдоаналистични*. Характерно за тържествените надписи на Асархадон е позиционирането на кампаниите последователно в посоките *запад-север-юг-изток*. Основната (най-често срещана) структура на текстовете от този тип е: обект на посвещение; субект (царско име и епитети); разказ и исторически епизоди (подредени по географска посока) и строителна дейност. Защо при късните царе от Синахериб насетне се налага този начин за съставяне на надписите е въпрос, чийто отговор, поне за времето на Асархадон, търпи отлагане, поради недостатъчния материал за анализ. Ако, обаче, се приеме по-общо обяснение, то основната причина, изглежда е фактът, че в своята същност асирийските царски надписи не са хронографски текст, колкото и полезни да са понякога за историка. Най-убедителното доказателство за това твърдение е почти винаги различната датировка в надписите и в административните документи. Те са жанр, обикновено съчетаващ история, фолклор и митология. Така, анализите на владетелите могат да се поставят по средата между съвременното определение за историография и това за епическо-художествена литература.

Най-ранната известна редакция на достигналите до нас надписи на царя е от 676. Тя е запазена върху цилиндри и върху шестстранни призми. Текстът на дисертацията предлага подробно изследване на подредбата на наратива в тази и по-късни редакции на царските надписи. При съпоставянето на текстовете от Калху и редакцията Nin A (също дат. в 676) прави впечатление, че в три от новите (несрещащите се в текста от Калху) епизоди е засегната темата за асирийска намеса, която е резултат от предварителни дипломатически преговори. Това би могло да се обясни вероятно с разликите в стила във въвеждането на надписите. Може би постиженията на владетеля,

които не се срещат у текстовете от Калху, за разлика от Nin B, отсъстват, поради липсата на пряко свързано завоевание/разширение на империята, постулирано в пролога. Рзминаването в подредбата на топонимите пък би могло да се обясни с евентуален литературен замисъл на писаря – да събере вкуп имена на владетели.

Редакцията на Nin A (дат. в 673/672) е тази с най-много достигнали до нас копия от текста – разчупеният езиково и стилово текст на надписа се отличава съществено от по-ранните редакции на царските надписи. Надписът е обект на многобройни съвременни проучвания, целящи изясняване на вътрешната структура на текста, както и на конкретните избори на писаря за предаването на наратива в епизодите. Особен интерес буди известната като „Апология на Асархадон“ част в началото на текста. В нея Асархадон подробно описва пътя си до трона. В историографията е популярно мнението, че нейната поява е свързана с несигурната обстановка при наследяване на престола в двора на Саргонидите и конкретно с коронясването на Ашурбанипал. Наличието на епизода с апологията и в по-късната (несигурна) редакция *Nin S* показва по-скоро, че текстът не е уникален за една определена редакция и конкретен повод. Заради това, авторът смята, че *Sitz im Leben* на текста остава неясен.

Интерес представлява (запазената част) от късната редакция AsBbE (датиран около 671-669). Историческата част на надписа е забележителна с това, че обръща реда на представянето на посоките на кампаниите на царя, тъй като завършва с кампаниите на *север, запад и юг*. Може би в кратките позовавания-епитети на царя не би следвало да се търси логиката на подреждането на текста при по-дългите надписи. Но липсата на явно безредие до голяма степен опровергава тази хипотеза. Подредбата вероятно може да се обясни със стилистични предпочитания на писаря.

След разглеждането на царските надписи на Асархадон с исторически наратив, специално внимание е обърнато на два елемента в тях, а именно развитието на царската титулатура и присъствието на списъци с топоними (т.е. историческата география в надписите). В главите се разглеждат и други редакции на строителни надписи от Вавилон и Ашур, в които липсва исторически наратив за военни кампании.

Царската титулатура на Асархадон се състои от титли и епитети. В нея обикновено присъства и филиацията на владетеля. Титулатурата е задължителен

елемент в надписите и е силно повлияна от идеологията на епохата и писмените традиции в асирийския царски двор. Може да се заключи, че в царските надписи се откриват две поредици от титли. От една страна стандартната титулатура *„велик цар, силен цар, цар на света, цар на Асирия“*, към която отрано се добавят по-древните титли *„управител на Вавилон и цар на Шумер и Акад“*. От друга страна, присъстват религиозни епитети, сред които най-популярния в началото на управлението му, е свързан със строителството в религиозните столици Вавилон и Ашур: *„Строящият храма на Ашур, създаващият Есагила и Вавилон. Завършващият всички техни култови центрове, възстановяващият образите на великите богове. Който ограбените богове на страните от Асирия на върна на мястото им“*. Към тези две главни ядра се добавят допълнителни епитети - някои по-често, други по-рядко срещащи се. Титлата *„велик цар, силен цар“*, може да се дефинира като *традиционна*, ако се използва разделението на Liverani при анализа на титулатурата на Синахериб. Към нея могат да се добавят *териториални* титли - *„цар на света, цар на Асирия“*, *„цар на Шумер и Акад“*, *„управител на Вавилон“*; *благочестиво-пасторални* титли (т.нар. *pietistic-pastoral titles*) - *„благочестив принц“*, *„смирнен цар“* (в редакция *Bab A*); *титли на благоденствие и справедливост* - *„истински пастир“* (*Bab A*); *титли, показващи смелостта и доблестта на владетеля* - *„смел воин“* (*AsBb A*); и *титли на превъзходство* - *„пръв сред владетелите“* (*AsBb A*). Този репертоар онагледява принципа на прикачване на нови епитети към стандартни и често срещащи се такива от писарите на надписите. Може да се обобщи, че титулатурата търпи еволюция през годините на управлението на Асархадон. Първо се прикачват териториалните титли, отнасящи се за Южна Месопотамия и Вавилония. Следва период на агон в надписите, които представят царя като борещ се и побеждаващ под покровителството на боговете и му придават съответните епитети. Накрая, особено характерна за късните редакции на надписите е употребата на *титли на превъзходство*, представящи царя като всемогъщ властелин на вселената.

В някои части на надписите се среща изброяване на градове, земи и области. Към тях понякога се добавя и името на техния владетел/и. Тези списъци може би произлизат от писани по време на кампаниите итинерарии и са важни за локализирането на териториите, в които действа царят.

Подобавашо внимание в дисертацията е обърнато на останалите видове домашни извори – т.нар. Писма до Ашур, дворцовата кореспонденция, особен тип гадателски текстове (известни като допитвания до Шамаш), царските пророчества, официални договори, административни и съдебни документи и хронографски текстове (асирийски царски списъци, епонимни списъци и нововавилонски хроники).

Писмата са жанр с хилядолетна традиция в Двуречието. Те са много добре представени за Акадския период и за времето на Старовавилонското царство. Царската кореспонденция за новоасирийската епоха не е запазена равномерно за всички владетели. Общо над 2000-те текста обхващат писма от отделни фази на управленията на Тиглат-паласар III, Саргон, Асархадон и Ашурбанипал. Повечето от половината от писмата, датирани при Асархадон са изпратени от учени и жреци (по-голямата част от тях могат да се датират в периода 671-669). Съставени са предимно в големите градове на империята. По това те се различават от по-ранната новоасирийска кореспонденция, чиято основна тематика е администрация, политика и военно дело, а адресати – управителите на провинции и други асирийски магнати. Повечето от писмата от времето на Асархадон са писани до него и са изпратени от представители на учените, а мнозинството от тях са от Ниневия. Може да се разграничат два кръга сред авторите – „вътрешен“ и „външен“. Адресантите от първия кръг, около 20 на брой, са с най-висок статут в йерархията. Обикновено постовеите им се предават между членовете на определени фамилии. От запазените писма в архивите на Ниневия, най-много – около 170, са дело на главните астролози. Освен с наблюдения на небесата, те се занимават с хемерология и дори с политика. Около 45% от запазената кореспонденция на Асархадон е с екзорсисти и лечители – съответно 130 и 24 писма. В корпуса на политическата кореспонденция присъстват документи, осветяващи епизоди както от вътрешната, така и от външната политика на империята. За малко от кореспондентите е посочена изпълняваната длъжност. Сред тях са някои от принцовете, писар в Калах и царски пълномощник-агент във Финикия.

Допитванията до Шамаш са характерни за управлението на Асархадон и Ашурбанипал. Те продължават традиция на гадателство, известна от Старовавилонската епоха и Каситска Вавилония. Текстовете са важен извор относно някои от продължителните войни на Асирия, като войната с Мугалу

от Мелид и конфликтите с манеите. Особена група представляват допитванията относно установяването на лоялността на различни магнати и гарантирането на сигурността на царските особи, които се датират в края на управлението на Асархадон.

Новоасирийското пророчество е тясно свързано с култа към Ищар и по своя характер е част от традицията на екстатичните пророчества, познати от Стария Завет. Въпреки че не са запазени по-ранни от времето на Асархадон асирийски пророчества, известно е, че такива са съществували в Средноасирийския период. За времето на Асархадон пророчествата (*šulmū*) за запазени в четири колекции-преписи. Характерно за текстовете е, че са насочени към личността и благополучието на царя. Много от оракулите могат да се датират около периода на гражданската война в Асирия през 681 и в последвалото утвърждаване на Асархадон на трона в столицата Ниневия.

За времето на Асархадон са запазени текстовете на някои от вътрешно и външнополитическите договори и тържествени споразумения – *adê*, сключени от империята. Основната функция на договорите е да се увеличи както територията, така и икономическото и политическото влияние на империята. Те могат да се разделят на двустранни и васални. Особен вид договори представляват клетвите за вярност пред владетеля и наследствените договори. Частично запазен е договорот на Асархадон с цар Баал от Тир, а запазеният в няколко копия договор за наследяването на Ашурбанипал и Шамаш-шума-укин от 672 е важен извор относно вътрешнополитическото състояние на Асирия в края на управлението на Асархадон и е подробно разгледан в последната глава на дисертацията.

Малка част от документите от дворцовата и храмовата администрация са датирани, но някои от тях изглежда се отнасят за времето на Асархадон и Ашурбанипал. Повечето от тях са силно фрагментирани, но наличието на имена, позиции и локализации в тях позволява текстовете да се използват основно просопографски. Същото се отнася за запазените текстове относно провинциалното и военното управление, както и съдебните текстове.

Хронографските текстове (нововавилонските хроники и епонимните списъци) са най-важните документи за установяването на хронологията на управлението на Асархадон с оглед на специфичната характеристика на запазените царски надписи. Хрониките са част от вавилонска традиция,

доловена най-осезаемо в VIII в. по времето на Набонасар, но с по-стари първообрази. Важен извор за хронологията на управлението на Асархадон са две вавилонски хроники: хрониката за периода от възкачването на Набонасар до това на Шамаш-шума-укин (745-668) и т.нар. Асархадонова хроника (запазена в копие от Нововавилонската епоха). Според автора, в случаите, когато текстовете на двете хроники се различават, не е изключено сведенията по-скоро да се допълват, отколкото да си противоречат. Текстът на дисертацията предлага подробно сравнение на сведенията, присъстващи в двете хроники.

Асирийците назовавали годините по името на епоним - *limtu*. Методът на датиране по епоним е древен. Произходът му не е ясен, но може да се проследи изворово от началото на II хил. пр. Хр. Титлата е свързана с традиционни култови задължения към храма на Ашур в едноименния град. Документите могат да се разделят на два основни типа – епонимни списъци и епонимни хроники, като вторите съдържат допълнителни сведения. При Синахериб и Асархадон съществува отклонение от модела, като причините не са ясни. Асархадон не поема длъжността по време на царуването си. При него освен това се наблюдава включването сред епонимите на главния везир. Освен това, по време на управлението му спират да се съставят епонимните хроники. Според автора, тази тенденция е свързана с поредица административни и религиозни реформи при Саргонидите, разгледани в последната част на работата.

Няколко важни текста не се вместили жанрово към разгледаните в главата документи. Сред тях са т.нар. текст „Грехът на Саргон“, както и „Процесът срещу Мардук“ (т.нар. *Marduk Ordeal*, запазен в два варианта). Интерпретацията на текстовете е спорна.

След очерка на сведенията в домашните извори, авторът предлага кратък анализ на външните извори за периода. В Библейските книги Асархадон е споменат в 4 Царства 19:36-37 (относно събитията след убийството на Синахериб), Ездра 4:2 (късно известие относно депортирано по времето на Асархадон население, на което е отказано правото да участва във възстановяването на Храма) и Исая 37:37-38 (отново относно убийството на Синахериб). Книгите Царства са част от т.нар. Второзаконна/Девтерономистка история. При съставянето ѝ около VI в. пр. Хр. са използвани различни

източници. Пророческите библейски книги, пък, най-общо спадат към богатата и древна традиция на екстатичната литература в Близкия Изток.

Малкото паметници от Египет се допълват от стелите на етиопските царе от XXV дин. от Джебел Баркал (Напата). По времето на Асархадон управлявал нубийският фараон Тахарка (690-664). Запазените документи за интересувания ни период са малобройни и не съдържат преки сведения за Асархадон. Освен исторически и строителни надписи, от Египет са известни също и късни литературни текстове, в които като сюжетен герой присъства Асархадон. Най-известните такива са цикълът истории около Инарос (известни преди като цикъл истории около Педубаст) и фрагменти от превода на арамейския текст *“Историята на Ахикар”* (Ахиахар в Книгата на Товит). Въпреки че в тези текстове преобладава художествената фикция и историческият анахронизъм, използвани критично, те могат да допълнят сведенията в историческите паметници.

Първите исторически сведения за Асирия (в т.нар. Assyriaca) в гръцки автори се появяват в началото на V в. във фрагментите на Хеланик от Лесбос. С най-голямо значение за периода са трудовете на двама елинистически автори - жреци - вавилонецът Берос и египтянинът Манетон, които посвещават създадените през III в. творби съответно на селевкидския и птолемеевия двор. *Babyloniaca* на Берос е запазен в отделни фрагменти. В запазените фрагменти на историята на Манетон, пък, се съдържат сведения относно съвременните владетели на Асархадон от Нубийската династия.

Може да се заключи, че управлението на Асархадон е отразено подробно в различни видове извори. Въпреки това, установяването на абсолютна и лишена от догадки хронология на военните кампании през 681-669 за момента не е възможно, поради характера на изворите.

Част II. Управлението на Асархадон

Втората част на дисертацията е разделена на две големи части - Западна и Източна политика. В отделна глава в началото са изследвани

запазените в изворите сведения относно драматичните обстоятелства, при които Асархадон се качва на трона в Ниневия.

И двете основни направления на външната политика на Асархадон се характеризират с централен проблем. На Запад това е завладяването на Мемфис през 671, на Изток – политиката за възстановяване на Вавилон след разрушенията на Синахериб и опитът за интегриране на териториите към Империята, завършил с обявяването на Шамаш-шума-укин през 672 за цар на Вавилония и на Ашурбанипал за наследник на Асархадон в Ниневия. Както вече бе отбелязано, авторът не публикува нови извори по темата и основният му принос е в опита за критично изследване на проблематиката и поставяне на събитията в общ контекст.

1. Възцаряването на Асархадон

Основната информация за издигането на Асархадон на трона в Асирия в резултат на гражданската война през 681, се съдържа в автобиографична част от текста на т.нар. призма на Thompson (редакцията Nin A). Тя е известна в съвременната историография като *„Апология на Асархадон,“* В дисертацията се изследва ролята на царицата Накия-Закуту (съпруга на Синахериб и майка на Асархадон) за крайния успех в гражданските войни на сина ѝ Асархадон, както и нейната непълно ясна позиция в двора на Синахериб. Според автора, най-вероятно влиянието на Накия е резултат от предадени ѝ правомощия от страна на Асархадон, а определянето ѝ като *„царица на Синахериб“* в надписи от времето на Асархадон е функция на завишената ѝ власт през този период. След обявяването му за престолонаследник и влизането в *„Двореца на престолонаследника“* около 683, Асархадон изглежда получава ново тронно (*aplu*) име - Ашур-етел-илани-мукин-апли. По време на управлението си, обаче, той почти не го използва, причината за което не е ясна. На основата на общите си наблюдения върху ономастиката на Саргонидите, авторът може да предположи, че Асархадон сам решил да запази рожденото си име.

От текста на Nin A не става ясно дали след убийството на Синахериб (което не е споменато изрично в текста на надписа), братята на Асархадон, организирали преврата, действат заедно или се разделят на отделни групи,

всяка претендираща за властта. Според автора, те се разделят помежду си на отделни фракции. Историческата традиция относно наследяването на Синахериб от Асархадон и разправата на последния със заговорниците след края на гражданската война, е запазена и в „Историята на Ахикар“, където вероятно неволите на главния герой отразяват несигурността на магнатите в двора по това време. Според автора, хипотезата за участието на Асархадон в убийството на Синахериб е остаряла и окончателно отхвърлена.

2. Западната политика на Асархадон до завладяването на Египет през 671

Дипломатическите и военни начинания на Асархадон на запад могат да се определят като основни и определящи дългосрочната политика на империята. Важността на териториите се определя основно от техния голям стопански и икономически потенциал – приток на сурови материали, трибутни постъпления, участие в международната средиземноморска търговия. Поддържането на контрол над тях било жизненоважно както за нормалното функциониране, така и за запазването на териториалните граници и политическото влияние на асирийската империя. По времето на Асархадон основният съперник на Асирия в района били фараоните на XXV нубийска династия в Египет. Сблъсъкът между двете сили изглеждал предопределен в резултат на припокриващите се претенции на противниците. До него се достига през втората половина от управлението на асирийския владетел, а резултатът бил максималното, макар и краткотрайно, географско разширение на империята. Частта, изследваща западната политика на Асирия по времето на Асархадон е разделена тематично на няколко глави. За осъществяването на кампанията в Египет било необходимо предварителното осигуряване на сигурна политическа обстановка в Палестина, както и създаването на здрави позиции в често нестабилния политически климат на Северна Сирия и Мала Азия. Въпреки успешната политика за приобщаване на тези територии към империята по времето на Тиглат-паласар III и Саргон II, някои от сведенията в хронографските текстове и царските надписи на Асархадон показват, че стремежът към самостоятелност на част от политическите обединения, не бил окончателно прекъснат. Допълнителна несигурност за времето прибавяли

нахлуването и усядането на външни, племенни общности, като кимерийците и скитите в Мала Азия и Иран. Към очертаната обща схема на политическата ситуация в началото на управлението на Асархадон може да се добави наблюдение за често допускана в съвременната историография неточност. Това е представата за спокойна, с изключение на ситуацията във Финикия, политическа обстановка на запад. Поставянето на няколко важни въпроса в дисертацията, сред които механизмът на засвидетелствания в изворите съюз между Сидон и царства в Киликия, както и ролята на кимерийците, обаче, цели нейното преосмисляне.

Първата глава е посветена на кампанията в Арца (датирана в 679 във Вавилонските хроники, заедно с битка в Шубуа и сражение срещу кимерийците в Хубушна/Шубухна). Поставянето и на трите събития на западния фронт на империята не е сигурно, но изглежда много вероятно и е прието от автора. Сведенията в хрониките за кампанията в Арца се допълват от текста на царските надписи. От тях се разбира, че в резултат на кампанията, цар Азухили, заедно с неговите магнати, е откаран в Ниневия и е публично унижен. Сведенията за тази кампания в началото на управлението на Асархадон предизвикват интерес относно мотивите за нейното изпълнение. Поради липсата на извори, осветляващи последното десетилетие от управлението на Синахериб не е възможно да се проследи развитието на отношенията между Асирия и Египет в Южна Палестина. Военната интервенция на Асархадон в Арца би могла да се е осъществила и срещу някои от палестинските царства, които вероятно подкрепили Азухили. За това не се намират преки сведения в хрониките и царските надписи, но за запазени допитвания до Шамаш (SAA 4 81-83) относно планове за военни действия в Ашкелон, които досега не са единодушно датирани. Според автора, възможно е действията на Асархадон в Арца да бъдат обяснени в контекста на кампания срещу Ашкелон. Евентуална причина за отбелязване разграбването на граничния град, но за премълчаването на кампанията срещу Ашкелон би могла да се потърси в дипломатическо договаряне между двете държави, в резултат на преждевременен преврат в Ашкелон, заменил тогавашния владетел с асирийско протеже.

Сведението в хрониките за сблъсък с кимерийците се допълва с известия от царските надписи. От последните се разбира, че кимерийците,

които обитават около Хубушна, начело с Теушпа, са сразени от Асархадон в сражение. Битката при Хубушна би могла да се разгледа като продължение на кампанията на асирийските войски в Хилаку (граничещ с Табал). Синхронното датирание на двете събития се приема от редица изследователи. Особен интерес представлява интерпретирането на текста в хрониката, където се споменава KUR Bu-[uš?-šu?]-ú-a (обикновено транслитерирано като Bushshua). На основата на ортографията на периода и на подобна информация в допитванията до Шамаш е възможно да се предложи (на теория) алтернативно четене, а именно *„клане/сражение срещу фригийците и кимерийците в Шубухна.“*

Може да се предположи, че асирийците реализират две кампании в областта на Мелида срещу известният основно от няколко допитвания до Шамаш Мугалу. Едната, начело с главния евнух, се оказва неуспешна. Тя следва да се датира след 675 – кампанията срещу Мелида във вавилонските хроники, заради сведенията за назначаването и активността на Ша-набу-шу в края на управлението на Асархадон. Кампаниите на Асархадон могат да се разгледат в контекста на нестабилните асирийски позиции в района, датиращи от края на управлението на Саргон. Вътрешното политическо развитие на Югоизточна Анатолия е сложно и непълно отразено в изворите, а отношенията на местните царства с външните сили по време на новоасирийската епоха често са променливи и непостоянни. От друга страна, политическите противоборства стимулирали икономиката и богатството на местните владетели и допринесли за постепенното политическо обединяване в земите. Докато по времето на Салманасар III в изворите се споменават над 20 местни владетели, то в царските надписи на Тиглат-паласар III и Саргон се срещат шест държавни обединения – Северен Табал, Атуна, Ищуадна, Тухана, Шунухту и вероятно Хубишна (Хубушну от надписите на Асархадон).

При Саргон територията на Хилаку, заедно с Куве /Ke – Куве/, е преобразувана в асирийска провинция. Може да се предположи, че кампаниите на Асархадон в Хубушну (в Табал), Хилаку и Мелид (две кампании) не са изолирани военни действия. Те са обединени от обща стратегическа и геополитическа цел – възстановяване на нестабилния асирийски контрол. Тази цел следвало да се изпълни чрез организиране на

военен отпор срещу агресивните действия, предприети от местни царе и кимерийски племенни лидери.

Анализът на събитията и опитът те да се поставят в последователност, се затруднява от недостатъчното информация, но оставя общо впечатление за непълния успех на империята да осъществи плана си извън Куве. Успехът на Мугалу пък изглежда, че довежда до създаването на временно обширно обединение между Табал и Мелида.

Проблем в съвременната историография представлява датирането на асирийската кампания срещу Кунду и Сису - ядра на политическо обединение, начело с цар Сандуари, локализирани в региона Козан, на северозапад от Адана (в Киликия). Във вавилонските хроники присъства единствено епизодът с екзекутирането на царя (676). Датите на екзекуциите - Ташриту за Абди-милкути (царят на Сидон) и Адар за Сандуари, от друга страна, съвпадат в царските надписи и хрониките. Хронологията на събитията се усложнява допълнително заради съмнение относно правилното датиране във вавилонската хроника, което ги измества по-рано. В такъв случай превземането на Сидон и обезглавяването на Абди-милкути и съюзникът му биха се датирали в 677 (ако се приеме, че допуснатата грешка не е повлияла върху цялостното датиране на първата половина от управлението на Асархадон във вавилонските хроники). *Contra* някои изследователи, авторът смята, че е съмнително походът към Кунду и Сису да се е извършил синхронно с кампанията срещу Хилаку и кимерийците в началото на управлението на Асархадон. Въпреки подобната им локализация и сведенията в Nin S, анализът на изворите изглежда че предполага поставянето на кампанията в Хилаку преди тази срещу Сандуари. Киликия и Сидон изглежда планирали самостоятелно отварянето на военен конфликт на два фронта, чиято цел била извоюването на икономическа свобода чрез дестабилизиране на асирийските позиции в района. Заради това е по-вероятно асирийските действия срещу Абди-милкути и Сандуари да са организирани в една кампания, през 677-676. Радикалните действия на асирийците срещу Сандуари предполагат, че неподчинението на царя се е приемало за изключително грубо посегателство срещу установеният в териториите ред. Много е вероятно той да е бил един от васалните владетели на асирийския цар в югоизточна Анатолия. Свидетелство за това се съдържа в Nin B, където той е определен като „който не зачиташе

владичеството ми, който изостави боговете.“ Събитията могат да се разгледат в по-обширния проблем на отношенията между Киликия и Финикия. Финикийското влияние в района може да се потвърди с откриването на значително количество керамика и с присъствието на финикийски надписи от IX в. натам. Особено голямо изглежда е това влияние в земите около Тарс, Адана, Каратепе и Самал. Присъствието на финикийците около крайбрежието на Северна Сирия и Киликия, което било от огромно значение за икономическата им мощ, не се контролирало единствено от силната асирийска империя. Надписите на Саргон съдържат сведения за кампания на фригийците на Мидас в Кувейт. Отблъскването от Саргон на фригийските претенции в Киликия и установяването на провинциално управление не успява да затвърди стабилно асирийските позиции в района. Може да се предположи, че сблъсъкът на Асархадон със Сидон и Сандуари (идентифициран понякога с известния от местни надписи Азитавада) е непосредствено свързан с отслабеното влияние на фригийците и, обратно на това, засиленото присъствие на кимерийците. Въпреки че последното несъмнено породило смут в международните отношения, от друга страна, то подпомогнало опита за излизане на амбициозните финикийски градове и тясно свързаната с техните интереси Киликия от неблагоприятното за тях икономическо положение. Вероятно в тази възможност за промяна на политическия климат може да се намери един от основните мотиви за конфликта.

Следващата глава в дисертацията е посветена на отношенията с филистимските държави и Трансйордания. С изключение на Тир и неговия владетел, както и на откъслечни сведения за Ашкелон и Газа, в царските надписи на Асархадон липсва информация за важни събития в останалите държави, споменати като асирийски васали в списъка от Nin A. Това предполага, че те може би са били верни на владетеля и не са проявили неподчинение през периода на управлението му.

По времето на Асархадон, юдейският цар Манасий (696-642) бил верен васал на асирийците. В асирийските текстове царят се споменава единствено в списъци на подчинени царе и царства. Асирийското културно влияние и политическо присъствие в района, несъмнено се отразило върху последвалото развитие на южното царство. Вероятно международният климат бил една от

основните причини за провежданата от Манасий вътрешна политика. Тя рязко се различавала от традициите на Закона и била главната причина за създаването на негативния образ на юдейския цар в Стария Завет.

Гърците (Ямная) пристигат от *qabli tamti* - от средата на морето. Този израз се превръща във формула за тяхната локализация в редките им споменавания в изворите. Кипър (Яднана) бил един от основните търговски центрове в Източното Средиземноморие. Островът не представлявал политически обединено цяло, а се състоял от десетки градове-държави, начело с местен цар. По времето на Асархадон владетелите на острова се посочват като васали на асирийския властелин.

Асархадон не продължил агресивната политика на баща си в Арабия, който организираше поне две кампании в района през 703 и между 691-689. Повратът в асирийската политика при Асархадон наподобява този в отношението към разрушения от Синахериб Вавилон. С толерантното си поведение асирийският цар несъмнено се стремил да запази лоялността на царя на Кедар Хазаел и да ограничи възможността за организиране на антиасирийски действия от него. След смъртта на Хазаел, Асархадон застава на страната на неговия син и наследник Ялу/Ята в борбите за власт в Арабия. Борбата му за престола срещу Уабу, в която е подкрепен от Асирия е отразена единствено в Nin A. Това вероятно означава, че събитието е по-късно и може да се датира в годините 676-673.

Вероятно асирийската кампания в Базу (дат. 677-676 във вавилонските хроники), при която са подчинени осем местни царе, може да се разглежда като съпътстваща разглежданите контакти с арабите. Може да се предположи, че кампанията в Базу представлявала военна интервенция срещу племенни общности/племенна конфедерация в североизточната част на Арабския полуостров или по-на юг. Тя изглежда била оправдана основно икономически с дислокация на търговски артерии и редистрибуция на материали и продукти към асирийските васали на север. Въпреки че не е изрично посочено в текста, възможно е тя да е била иницизирана и подкрепена от Хазаел и наследниците му.

В отделен екскурс е изследван образът на Абди-милкути - един от основните съперници на Асархадон, както е предаден в царските надписи. В описанието му често са използвани животински алегии. Вероятно в разказа може се открие фолклорен (образът на птицата и рибата присъстват още в

произведения на шумерската литература – митове („Нанше и птиците“), диспути, поговорки), и митологичен мотив (птицата, орелът (Анзу) и рибата (Тиамат) са победени от божествения воин Нинурта/Мардук).

3. Кампаниите на Асархадон в Египет. Завладяване и управление на териториите

Следващите глави от дисертацията се занимават с военните конфликти между Асирия и Египет и надграждат наблюденията на автора по темата, представени в магистърската му теза. Политическата ситуация в Египет през Третия преходен период (X-VII в.) е сложна, а липсата на местни историографски текстове и стилистичните особености на царските надписи не позволяват да се установи сигурна хронология. По времето на нубийското господство, Египет не бил единна страна. Властта на етиопците имала своите центрове в Мемфис, Тива и Напата на юг. Контролът, който те упражнявали над местните царе, обаче, не бил стабилен, поради запазването на местните политически структури и традиции. В четирите големи източни либийски царства на Мешуеш (Бузирис, Мендес, Себенитос и Пашапту) местните владетели също разполагали с автономия. Имената на някои от тях са известни от изворите. В Горен Египет, пък, жрецьт на Амун Монтуемхет и наследниците му упражнявали политическа власт от района на Елефантина-Асуан на юг до Хермополис на север.

Политическите контакти между Асирия, Египет и Куш предшестват управлението на Асархадон. Те съпътствали асирийската експанзия в Палестина и Филистия. Отношенията между двете монархии при предшественика на Асархадон, Синахериб, не са напълно известни, поради липсата на надписи от последните години. Може да се предположи, че основната причина за асирийските кампании към Египет по времето на Асархадон произтича от влошаване на отношенията по някое време от управлението на Синахериб и намесата на кушитите в асирийската зона в Палестина. За временно кушитско присъствие в Леванта около началото на управлението на Асархадон може да се предположи от текстовете на няколко царски стели на Тахарка от храма в Кава.

В изворите са засвидетелствани три кампании на асирийците в Египет, като сведенията за тази от 671 са най-подробни. Сведенията за първата кампания (датирана през 674) се намират само във вавилонските хроники, като информацията в тях също си противоречи – за същата година в Асархадоновата хроника е записана кампания към Ша-амеле, локализиран различно в Египет или Вавилония. Авторът разглежда възможността двете позовавания да описват една кампания, както и възможността да се датират в различни години, поради отбелязани в историографията наблюдения върху текста на хрониките. Претърпяната загуба в кампанията от 674 би предоставила достатъчен мотив сведението да не бъде включено в царските надписи. Друго възможно обяснение за липсата му е, че кампанията е била организирана от Куш, а не от Асирия.

Основен извор за кампанията в Египет от 671 са монументалните надписи на Асархадон от Зинджирли и Нахр-ел-Келб. Сведения се съдържат и във фрагменти от късни редакции на царските надписи на Асархадон, хронографските текстове, гадателските текстове, и в царските надписи на Ашурбанипал. Кампанията от 671 г. е най-изследваният политически епизод от дванадесетгодишното управление на владетеля (заедно с отношенията с Вавилония). На нея са посветени както общи студии, така и отделни статии, разглеждащи конкретен проблем относно тяхното провеждане – икономически и политически причини, маршрут, реализация, администрация. На основата на подробен историческо-географски анализ на изворите за втората кампания през 671, авторът заключава, че кампанията протича в три основни етапа: от Ашур до Рафия, от Рафия до Магдали (в района на истмуса на Суец) и след това по маршрута Магдали-Ишупри-Мемфис. Водят се множество битки, като вавилонската хроника споменава за три големи сражения през Думузу (на 3, 16 и 18) и за превземането на Мемфис на 22 Думузу. Възможно е първата битка да се е провела при Ишупри в района на Източната Делта. Според Асархадоновата хроника има сражение в Египет през Ташриту. Двете събития не следва да се изключат взаимно. Вероятно Тахарка бързо успява да възвърне властта си в загубените през Думузу територии. Преди да преминат към Палестина по *via maris*, асирийските войски обсаждат Тир, който се е съюзил с Тахарка. От цитираните надписи не става ясно дали градът е превзет, или част от армиите са оставени да

поддържат блокадата му. Мемфис е разрушен, отнесено е голямо количество плячка и е преселено част от населението. Пленени са членове на царското семейство, начело с царицата и принц Ушанахуру. Местните царе са запазени в преустроеното управление на Египет. Въпреки това, обаче, са назначени управители и други чиновници, които да следят за политическата стабилност на страната и да осигурят икономически печалби за Асирия.

Благодарение на надписи от времето на Ашурбанипал е възможно донякъде да се добие представа за самоличността и влиянието на споменатите *šarrani* (местни царе). Интерес представлява и сведението, че още Асархадон назначава за цар на Тива Монтумхет. Градът изглежда е превзет едва по време на втората кампания на Ашурбанипал в Египет през 664. Възможно е осъществяването на дипломатически контакт между Асархадон и Монтумхет по време на кампанията от 671.

Асархадон е герой в няколко късни демотически истории, сред които са *„Епосът за Инарос“* и *„Борбата за доспехите на Инарос“*. Те са съхранили паметта за борбите на египетските царе срещу асирийската власт. Само двама от египетските владетели са засвидетелствани с царска титла в местни документи – Нехо и Педубаст. Освен Нехо и Педубаст още четирима владетели от списъка в надписите на Ашурбанипал присъстват в демотическите истории. Сведенията за тях са подробно анализирани в текста на дисертацията. Разказите за подвизите на Инарос и за мъдрия съветник Ахикар са литературно преработени епизоди от края на управлението на Асархадон. В тях са споменати реални исторически фигури, но описваните отношения между Египет и Асирия в тях не бива да се приемат с прекалено доверие, тъй като не е известна степента на литературна и сюжетна обработка от авторите им. Освен това, тези произведения са силно повлияни от фолклорните традиции. Храмовите библиотеки са били и един от основните източници на информация на класическите писатели, занимаващи се с историята и културата на страните от Ориента.

Възможно е наличието на династическо родство между Египет и Асирия, засвидетелствано чрез сведенията за Шошенк, „зет (?) на царя (Синахериб).“ Вероятно към асирийския двор освен споменатия Шошенк, да е бил изпратен поне още един от египетските принцове – Шару-лу-дари. Практиката за възпитание на чужди принцове в асирийския дворец било често

срещана при Саргонидите. Възможно е Шару-лу-дари, след като се доказал верен на Асархадон и не се включил в заговора срещу него, начело с управител на Нипур (който според вавилонските хроники впоследствие бил премахнат), да е бил назначен на длъжност в родината си и по този начин да е отбелязан като един от местните царе в Делтата.

Според изворите освен владетелите, нови акадски имена получили и основните египетски градове. При Асархадон освен в Египет, тази традиционна асирийска политика е била проведена също и във Финикия, Шубрия и Манея.

Според текста на стелата от Зинджирли, Асархадон назначил нови административни лица в страната: *šarrāni, pahāte, šaknūti, rab-kāri, qēpāni* и *šāpirē*. Тези сведения се допълват с текстове от други надписи както на Асархадон, така и на Ашурбанипал. Разликата в списъците на назначените длъжностни лица може да се обясни с покриването на функциите на някои от тях, или с това, че организирането на администрацията на района било процес, а не еднократно действие.

Асирийската реорганизация на Египет имала два аспекта. От една страна, основните териториални разделения и местното самоуправление били запазени, като специални асирийски длъжностни лица следели за политическия климат в страната и контролирали притока на трибут към Ниневия. От друга страна, царските надписи свидетелстват, че войските на асирийски магнати (*turtānu, rab-šaqê*), както и на васали от Леванта, били мобилизирани на различни етапи от конфликта в Египет. Може да се предположи, че част от войските била поставена в региона. Тя най-вероятно се състояла именно от военни части от провинциите, тъй като разполагането на поделения от постоянната асирийска армия на позиция в обширните територии на Египет несъмнено би било опасно. То би могло да доведе не само до разтегляне на военния потенциал на империята, поради териториалното отстояние на района, но и до директна опасност при непосредствена заплаха на друг фронт.

В последната година от управлението си Асархадон организира нова кампания към Египет срещу Тахарка, но не успява да я завърши, тъй като починал по пътя. Сведения за тази кампания се съдържат във Вавилонската хроника и хрониката на Асархадон. Повод за тази кампания изглежда било

успешно контранастъпление на Тахарка на север, съчетано с организиране на антиасирийска коалиция между него и васалните царе в Делтата.

В отделен екскурс в текста е представен образът на Тахарка в царските надписи на Асархадон. В запазеното описание на Тахарка не са използвани приложените към някои от по-ранните протагонисти на Асархадон (например Абди-милкути) сравнения. Той е определен просто като цар (на Куш или на Куш и Египет). По подобие на изграждането на образа на Абди-милкути, и тук се среща митологичен мотив - по подобие на Мардук Тиамат и на Нинурта Анзу, Асархадон поразява Тахарка със стрела.

4. Източната политика на Асархадон

Отношението на Асархадон към Вавилония се различава съществено от това на Синахериб. С малки изключения и кратки периоди на нестабилност, известни от сведенията в хрониките, царските надписи и писмата, избраната насока на възстановяване и помирение се оказва успешна за времето на управлението му. Конфликти между Асирия и Вавилония са засвидетелствани още в XIII в., когато Тукулти-Нинурта I успява да завладее Вавилон и да управлява седем години чрез поставени от него владетели. В последните години на управлението си, Тиглат-паласар III (744-727) сразил халдейския лидер и вавилонски цар Набу-мукин-зери и станал първият асирийски цар от тази епоха, който се обявил и за владетел на Вавилония. Синахериб предал властта на възпитания в асирийския двор Бел-ибни, който трябвало да води политика, угодна на Асирия. Бурният политически климат довел до изреждането на вавилонския трон на Ашур-надин-шуми (син на Синахериб) и на още един халдейски цар, протеже на еламитите. Неспособността да реши дългосрочно вавилонския проблем чрез вмешателство във вътрешната политика на страната, принудило Синахериб да прибегне до радикални действия, завършили с обсадата на Вавилон и с разрушаването на политическия и религиозен център през 689.

Асархадон заварил във Вавилония в началото на своето управление една разкъсана политически и значително пострадала в демографски и икономически план от военните конфликти страна. За да установи стабилен

контрол върху Вавилония, Асархадон трябвало да се справи с традиционните асирийски противници в областта – еламитите, както и да неутрализира настроенята за независимост сред халдейските и арамейските племена. Не на последно място било необходимо да спечели доверието на вавилонците (старото градско население в страната).

Инициативата за антиасирийски действия във Вавилония идвала основно от халдейските племена и тези от градовете в Двуречието, попадащи под политическия им натиск. Още в самото начало на управлението на Асархадон (680) се стигнало до конфликти на асирийците във Вавилония. Главна причина за тях били халдейските племена в страната, както и някои от подкрепящите ги управители на вавилонските градове. Най-ранното сведение, което се появява както в царските надписи, така и в хрониките, се отнася за набег на водача на Бит-Якин Набу-зер-кити-лишир срещу Ур. То може да се оправдае с желанието на халдееца да контролира стратегически важния южновавилонски град, който непосредствено граничел с териториите на Бит-Якин.

Друг епизод, свързан с конфликт върху контрола на земи и градове във Вавилония е този в отношенията между асирийците и Бит-Дакури. Във времето на политически хаос във Вавилония след 689 племенната организация Бит-Дакури изглежда завладяла обработваеми земи от законните им собственици в градовете Вавилон и Борсипа. Асархадон успял да отстрани размирния халдейски владетел Шамаш-ибни, да подчини Бит-Дакури и да гарантира правата на законните владетели. Може би причините за действията срещу Бит-Дакури са свързани и с писмото на Бел-ушезиб (SAA 8 502), в което той пише, че Акад (Северна Вавилония) е разграбена от магнати (LÚ.NUN.MES), поставени от Синахериб. Идентификацията на тези влиятелни личности не е възможна, заради състоянието на изворите, но може да се предположи, че поне част от тях били халдеи. Важно да се отбележи, че халдейските племена не действали заедно в действията си, което е показател за местния характер на конфликтите.

Друга важна, но неясна поредица от събития е свързана с името на Цилая, който бил активен във Вавилония през първата половина от управлението на Асархадон. На основата на запазените текстове са възможни две напълно различни идентификации на Цилая – асирийски агент във

Вавилония или халдейски лидер, поддържащ политически контакти с асирийската власт в района. Според автора, възможно е Цилая да е бил дипломатически пратеник на Набу-ушалим (халдейски лидер и противник на Наид-Мардук в Крайморската област, който бил подкрепян от еламитите), който впоследствие да е бил натоварен с изпълнение на конкретни политически задачи. Затруднение пред обосноваването на подобна хипотеза представлява явната от изворите липса на военен отговор от страна на Асархадон. Тя е изрично подчертана в коментираният писмо от старейшините на крайморската област. Вероятно тя може да бъде обяснена с военната ангажираност на владетеля по това време на юг и запад в действията основно срещу Сидон и Базу.

Асирия до голяма степен налага установения в Ниневия модел на царски двор върху администрацията във Вавилония. Към проблема за характера на администрацията в страната могат да се отнесат сведенията във вавилонските хроники за действията на *rab bīti* (превеждан в литературата обикновено като майордом, домоуправител, иконом) през 677 и най-вероятно през 679 (текстът на това място е повреден). Те често са интерпретирани в историографията с „военен набор.“ Може би най-важното наблюдение от текста на вавилонските хроники е, че действията на *rab bīti* са последвани скоро след това от екстрадиране на политически лидери от Вавилония (владетелите на Нипур и Бит-Дакури). Според автора е възможно действията му да се разгледат в контекста на сведенията за изпращане от Асархадон на „везир и други магнати“ в Нипур.

Възстановяването на религиозния и политически център Вавилон явно бил главният мотив за несъгласие и противоборство сред мнозинството от халдейските и арамейските племена. Асирия се разправя с племената на Бит-Дакури, Бит-Якин и вероятно с Бит-Амукани (кампанията в Ша-амеле). Сведенията за военен конфликт между Асирия и Елам през 675 в хрониките са спорни, но евентуална промяна в традиционните политически отношения между Халдея и Елам, биха могли да са причина за пряка военна намеса на Асархадон в земите на Бит-Амукани и да бъдат разгледани като част от офанзивата срещу Гамбулу (буферна територия с Елам).

Дисертацията обсъжда популярната преди и отхвърлена хипотеза относно присъствието на Асирия във Вавилония в началото на управлението

на Асархадон, според която Асархадон е бил управител на Вавилония като принц. Тя е типичен пример за проблемите при превода на изворите.

След възкачването си на трона и прокламирането на политиката на възстановяване на Вавилония, аргументирана чрез появата на божествени знамения, Асархадон назначава Убару за управител (*šākin tēmi*) във Вавилон. От него са запазени няколко интересни писма, които свидетелстват за приемането му в града и разкриват определени насоки на неговата политика.

Освен политически ходове, Асархадон реализирал редица проекти по възстановяването и по строежа на важни култови центрове във Вавилония. Най-важният от тях несъмнено бил възстановяването на Вавилон и Есагила, храма на Мардук – култовият център на Вавилония. Етапите по строителството са описани в т.нар. от Vogel редакциите на царски надписи Babylon A-G. Предприемайки мащабна строителна дейност във Вавилония, Асархадон (а след него и Ашурбанипал) изглежда се стремил да удовлетвори очакванията на местното население относно задълженията на техния владетел. В представите на вавилонците една от основните отговорности на монарха било грижата и поддържането на религиозните центрове на страната. Тази традиция е засвидетелствана още в шумерските надписи, например в царските надписи на Ур-наму, основателят на третата династия на Ур. Въпреки че надписите, описващи строежа на Есагила са датирани в годината на възкачване на Асархадон (т.е. времето от приблизително 20 дни между възкачването му на трона през Адар и началото на първата година от управлението му, съвпадаща с новогодишния празник през Нисан), хронологията на надписите остава неизяснена, поради вероятното присъствие в текста на събития (церемонии по връщане на култови статуи от Асирия и Елам) засвидетелствани за по-късен период от управлението на Асархадон. Може да се предположи, че поради малкия период на *reš šarruti* на Асархадон, периодът не се отделил семантично в официалната хронология от първото *palu* (първата година) от управлението му.

По времето на Асархадон някои от управителите във Вавилония притежавали значителна власт. Освен споменатото вече относно управителя на Вавилон Убару, в изворите се съдържа информация и за някои от останалите влиятелни управители във Вавилония. Основен извор за подобна

информация са стопанските документи, в които обикновено присъстват имената на управителите, заедно с тези на *šatammu*.

С налагането на асирийската власт над района, Асархадон възприел модел за действие, който не само копира дотогавашната практика на асирийските владетели, но и се опитал да асимилира местното население и ресурси към империята. Въпреки че е налична значително повече информация за политиката на царя във Вавилония, отколкото в Египет, може да се предположи, че в края на управлението на Асархадон е направен опит някои особености на „вавилонския модел“ на управление да се приложат върху страната на фараоните. Такава прилика, обаче, не трябва да се търси на ниво „държавно управление“, тъй като най-съществената разлика между двата модела било установяването на отделен царски двор във Вавилония. Важно е да се отбележи присъствието във Вавилония, както на многобройни „очи на царя“ и „уши на царя“, така и на влиятелни и снабдени с власт и правомощия действащи самостоятелно информатори и делегати. Известното от изворите за Мар-Ищар, действащ във Вавилония в края на управлението на Асархадон (671-669), изглежда е свързано с критичния период около назначаването на Шамаш-шума-укин през Аиар 672.

След като управлението на Асирия и Вавилония било разделено между Ашурбанипал и Шамаш-шума-укин, последният изглежда поел част от управлението над дадената му в наследство страна. Част от задълженията му били да предава важната политическа информация директно на Асархадон. Шамаш-шума-укин не пребивавал постоянно във Вавилония през 672-669, но управлението на страната явно не пострадало от това, тъй като дотогава вече бил изграден солиден управленчески апарат.

Ашурбанипал също участвал активно в управлението след избирането си за престолонаследник, като по отношение на външната политика той изглежда бил отговорен за контрола на северната и източната граници на империята. Участието му в политиката вероятно сериозно нарастнало по време на периода, в който Асархадон не е бил в страната или пък е бил болен. Въпреки, че според политическото завещание на Асархадон двамата братя се определяли за владетели на Асирия и Вавилония, то авторитетът и реалната власт на Ашурбанипал несъмнено се простирали и върху въпроси, свързани както с вътрешното управление на Вавилония, така и с външната политика на

страната. Шамаш-шума-укин и остановените в района царски служители следели и докладвали по външно и вътрешнополитически въпроси, основно касаещи междудържавните отношения в района. От друга страна, доверени пратеници, като Мар-Ищар (който вероятно стоял начело на по-голяма група чиновници) следели за култовата и финансова политика в страната. По този начин изглежда, че в началния етап от управлението на страната двете сфери били разделени и за тях не била упълномощен да отговаря единна изпълнителна управа.

Освен амбициозната програма по възстановяването на Вавилон, храмове и други сгради били строени и възстановявани навред във Вавилония. Строителните дейности били съпътствани от процесии по връщането на култови статуи (по-рано заграбени от Елам или Асирия), кулминацията на които било връщането на култовата статуя на Мардук в началото на управлението на Ашурбанипал. Освен това, много от градовете и храмовете получили специални привилегии и свободи (*andurāru, kidinnūtu, zakūtu, šubarū*).

Възстановителната програма на Асархадон във Вавилония го представяла като традиционен вавилонски владетел. Важно е да се отбележи, че насоченото от монарха внимание към Вавилония било само част проектирания обществен образ. Въпреки че в Асирия Асархадон също активно строил храмове, то издигането на дворцови комплекси и арсенали там, показва, че политическият и военният център на империята несъмнено оставал в Асирия. Единният план на строителните проекти в Ашур и Вавилон директно е подчертан в късната редакция на царските надписи AsBb.

В отделен екскурс авторът анализира процесът на създаването на образа на царя във вавилонските редакции на надписите. В тях Асархадон приема титли, характерни за владетелите на района. Важно е да се отбележи, че Асархадон рядко е споменаван като *šar Babili*. Тази титла се среща изключително върху строителни надписи върху тухли. Освен там, тази титла е използвана само в Uruk D, но не в началната въвеждаща част на текста, а в края на надписа. Друг начин, по който Асархадон показвал грижата и съпричастността си към района било прякото му участие в традиционни строителни ритуали - т.нар „носене на *kudurru* кошницата“ и оформянето на първата тухла. Той присъствал както при възстановяването на Есагила, така и

на Ешара. Основен епизод около „пропагандата“ на Асархадон във Вавилония представлява връщането на култовата статуя на Мардук. От надписите на Ашурбанипал и от вавилонските хроники е известно, че събитието се извършва по време на неговото управление и това на брат му Шамаш-шумакин (Аиар 678). Опити, обаче, статуята да бъде върната във Вавилон, изглежда са били извършени още при Асархадон.

След разглеждането на политиката към Вавилония, дисертацията продължава с анализ на отношенията на Асархадон с останалите политически обединения и общности в изследваните територии. Отношенията между Асирия и Урарту по времето на Асархадон не са толкова активни, колкото при предишните Саргониди. При Асархадон, важен фактор в отношенията между Асирия и Урарту бил фактът, че (според сведенията в Библията) братята на Асархадон, извършили убийството на Синахериб, избягали в посока към северното царство. Въпреки че в клинописните извори липсват конкретни позовавания относно съдбата на заговорниците след бягството им, то сред изследователите съществуват различни хипотези, повлияни от библейския текст.

Урартският цар Руса II е споменат няколко пъти в документи от времето на Асархадон. Може да се предположи, че сведението за съществуване на договор между Асирия и Урарту, което се съдържа в текста на писмото до Ашур, е резултат от сложната гео-политическа ситуация в района, предизвикана от нашествията на ираноезични племена. Между Асирия и Урарту се локализирали няколко хуритски буферни царства, чието локализиране не е установено с абсолютна точност, но които често играели важна роля за развитието на отношението между двете големи държави. Сред тях са Шубрия, Куме и Муцацир.

Шубрия се намирала от района на Горен Тигър на запад (където граничела с асирийските провинции Амеди и Тушан) до планинските територии на север и изток, които граничели с Урарту. Първата военна кампания към Шубрия се извършила чак по времето на Асархадон. Дълго време васал на асирийците, Шубрия била присъединена към провинциалната уредба на империята през 673, в резултат на кампанията на царя. Царството било разделено на две самостоятелни провинции с центрове Упуму и Кулимери. Както бе вече споменато, асирийският цар обвинил владетелят на

Шубрия Ик-Тешуб, че е предоставил политическо убежище на асирийски управители и други магнати (но не и изрично неговите братя, замесени в убийството на Синахериб), които вероятно избягали от Асирия в периода около гражданските войни в империята в началото на управлението на Асархадон. Според някои изследователи Шубрия е била под урартски контрол около 676. Може би асирийската кампания била синхронизирана с неуредици между Урарту и кимерийците, част от които населявали гранични със северното царство райони. Евентуално потвърждение на подобно предположение се съдържа в сведения на допитвания до Шамаш (от края на управлението на Асархадон) за кимерийско присъствие далеч на юг в района на Елипи.

Въпросът за миграцията на иранските племена към Предния Изток през VIII в. е комплексен и сложен, поради което изследването в дисертацията е ограничено основно върху сведенията от изследвания период. Сведенията у класическите автори и тези у асирийските извори се различават, заради различните периоди, които отразяват. Информацията в асирийските царски надписи и в документите от дворцовия архив отразява конкретни епизоди от развитието на отношенията през първата половина на VII в, докато описаната политическа обстановка в класическите автори може би се отнася към края на века.

Голямото териториално разпространение на етнонимите на кимерийците и скитите вероятно свидетелства не за политически установено присъствие (при липсата на сведения за тяхната социално-политическата уредба), а за отделни рейдове, най-вероятно извършени заедно (в ролята на наемници) в чужди армии. На основата на това предположение впечатление прави липсата на скитите от съюза на Кашариту. Възможно обяснение може да се потърси в навременната дипломатическа намеса на Асархадон, който най-вероятно сключил династичен брак със скитския цар Бартатуа. Повечето от сведенията за скити и кимерийци могат да се разглеждат в контекста на две големи военни събития от политическата история на района по времето на Асархадон – кампаниите срещу Манея и въстанието на Кашариту, владетел на Кар-каши.

Името на страната Манея се появява в надписите на Салманасар III през 843. Тя е била най-голямото царство в северозападен Иран, до

създаването на Мидия към края на VII в. Политически, царството се намирало между сферите на влияние на двете големи суперсили в района – Асирия и Урарту. Войните на Асирия срещу Манея при Асархадон могат да се датират в периода 680-676. Първият конфликт е отразен в царските надписи (битката срещу манейците и Ишпака скитът), а сведенията за втори конфликт присъстват в част от кореспонденцията. Успехът на асирийските войски не бил окончателен, тъй като на Ашурбанипал също се наложило да организира кампания срещу Манея.

Сведенията за държавата на мидийците у Херодот (известни като *Mēdikos logos*) се различават хронологически и исторически от тези, които се намират в клинописните извори. Асирия започнала да включва територии от Мидия към провинциалната си уредба от времето на Тиглат-паласар III. Тогава били установени провинциите Бит-Хамбан и Парсуа (744). По времето на Асархадон в царските надписи и допитванията са отразени няколко исторически епизода, свързани с отношенията между Асирия и Мидия. Те включват кампания на Асархадон в Мидия към земите Патушари, дипломатическа мисия на трима мидийски владетели в Асирия, както и военни действия срещу местния магнат Кашариту от Кар-Каши. Връзката между отделните събития и тяхната абсолютна хронология не са отбелязани в изворите и остават спорни до намирането на нови сведения. Може би най-ранният епизод (поради присъствието му в редакцията на царските надписи от 676) е свързан с военна кампания на асирийците дълбоко в мидийските територии към земите Патушари, намиращи се отвъд провинциите в Загрос, където са „далечните мидийци“ – вероятно в района Мазандаран на южното Каспийско крайбрежие. Тя може да е била провокирана от дипломатическата мисия на трима мидийски владетели в Ниневия, или пък, напротив, да е имала за резултат тяхното подчинение. Кампанията завършила с пленяването на двама царе от земята Патушари. Вероятно асирийското проникване далеч на изток било предизвикано от гео-политическото състояние в района. От частично запазената хронология на събитията (запазените месеци, за които са се извършили допитвания до Шамаш) може да се предположи, че асирийската кампания към Патушари (в която били включени местни асирийски управители) е предизвикала опита на редица местни магнати да се отделят от провинциалната асирийска управа. Прави впечатление, че

проблемите на асирийската местна власт в Загрос идва именно в провинции, чийто управители временно са преместени от района и, които може би са отправени на мисията към Патушари. Може да се предположи, че тяхното отсъствие е породило стремежа сред някои от местните магнати да се отделят от централната асирийска власт. Сведения за заплаха срещу Хархар и Кишешим (двете провинции, основани от Саргон) се намират в текстове на допитвания до Шамаш. Те са свързани с развитието на военния конфликт между Асирия и Кащариту. Действията на Кащариту и останалите негови съюзници изглежда са последвани скоро след това от други местни магнати. Това довело до създаването на мидийско държавно обединение в края на VII в, когато Умакишар (Киаксар) е споменат в нововавилонските хроники във връзка със събитията довели до края на новоасирийското царство. Идентифицирането на Каращиту с Фраорт у Херодот, което е популярно в историографията, не е сигурно и не може да бъде доказано, основно поради хронологически несъответствия.

Сведенията за отношенията между Асирия и Елам по времето на Асархадон са спорадични. Вавилонските хроники споменават за кампания на Елам срещу Сипар (675), но вероятно сведението в хрониката е анахронизъм. На основата на сведенията от кореспонденцията, може да се предположи, че агресивните настроения на Елам се изчерпали с подкрепата на един от наследниците на Мардук-апла-иддин в района на Крайморската област и около Ур и Урук. Изглежда, че конфликтите били ограничени за времето на еламитския владетел Хубан-халташ II (681-675). При Уртаку (675-664?) между Асирия и Елам се сключил *adê* договор, който осигурил мирните контакти между двете царства. Пряко свидетелството на текста на договора не е запазено, но той е споменат в извори от времето на Асархадон, както и в текстове на Ашурбанипал. Важен елемент в политиката между двете царства било състоянието на граничните територии между Вавилония и Елам. По тези земи били разположени няколко арамейски царства, които играели важната роля на буфер и по времето на Асархадон. От царските надписи на Асархадон се разбира, че царят на Гамбулу Бел-икиша доброволно се обявял за васал на Асирия и превърнал крепостта Ша-пи-бел, „в порта пред Елам.“ Присъствието на епизода в Nin В го определя като по-ранен от сключването на асирийско-еламитския договор.

Част III. Личността на Асархадон

Целта на последната част на дисертацията е да предложи опит за проследяване личностното развитие на Асархадон. Тя е основно мотивирана от намеренията да автора да преусмисли често срещащи се в историографията определения на владетеля като „суеверен“ и „болнав.“ Подобно изследване е възможно, поради разнородната информация, която се съдържа в изворите за неговото управление. В част от кореспонденцията с учените в царския двор, в новоасирийските пророчества, дори и в значително по-късните арамейски и египетски литературни текстове, в които герой е царят, могат да се открият податки относно личността и характера на владетеля. Работата е вдъхновена от психоисторическото изследване на Frahm върху личността на Синахериб и е замислена като опит за нейно смислово продължение. Психоисторията е сравнително нова, нелишена от критика наука, която има потенциала да се използва като помощна дисциплина в хуманитарните науки. Една от основните цели на направлението е да проведе изследване върху историческите личности, за да разбере мотивите за техните решения.

Частта е разделена на четири основни глави – „Семейството на Синахериб“, „Ранните години на Асархадон“, „Цар Асархадон и учените“ и „Цар Асархадон и магнатите.“ Целта на първите две глави е да предложи модел на личностното изграждане на Асархадон като принц, примери за което могат да се намерят в отношенията му като владетел с двора (третата и четвъртата глава). Когато е възможно, са направени опити и за психоисторическо обяснение на конкретни политически действия.

Известни са имената на много от децата на Синахериб. От тях, Асархадон бил най-малкият, както сам той се определя в царските си надписи. Асархадон (както и може би принцеса Шадиту) били деца на Синахериб от Накия. Не е ясно дали всички останали принцеси и принцове били родени от Ташмету-шарат, или царят е имал и друга царица.

Асархадон се родил около 713 г. по време на управлението на Саргон, вероятно в царския дворец в Калху (т.нар Северозападен дворец). В такъв

случай, при определянето си за престолонаследник (около 683) той е бил около 30-годишен. Около 706 дворът се преместил в новата резиденция Дур-Шарукин. Но престоя на Асархадон в града не продължил дълго, тъй като след трагичната смърт на Саргон на следващата година и наследяването на трона от Синахериб, царската резиденция била преместена в Ниневия (дворът вероятно се върнал временно в Калху до завършването на Югозападния дворец в Ниневия). Там, според надписите на Ашурбанипал, в *bīt rēdûti* („Дворецът на престолонаследнието“) Асархадон бил обучен и възпитан. Краят на Саргон създал атмосфера на несигурност и напрежение в царския двор, за което свидетелстват и някои литературни текстове, които могат да се отнесат към този период. Тази обстановка, без съмнение, се отразила върху психиката на младия Асархадон, който по това време е бил около десет годишен. Може да се предположи, че драматичните епизоди в двора са оставили дълбок отпечатък в съзнанието на Асархадон и са една от причините за често проявяваното и засвидетелствано от него като монарх упование в ритуалните практики и обредни традиции. Въпросът за юношеството на Асархадон и за периода до 683 (през което време царят създал семейство и потомство) може да бъде единствено частично разрешен благодарение на спорадични сведения в надписите и кореспонденцията, касаещи тези години. В *bīt-rēdûti* (може би първоначално в Калах, а след установяването на двора в Ниневия, и там) Асархадон се обучавал на грамотност, както и може би на различни научни дисциплини. Принцът изтъква своето умение и знание в Nin J – единственият надпис, в който той използва даденото му тронно име, както и титлата престолонаследник, *mār šarri rābu ša bīt rēdûti*. Най-вероятно в тази ранна възраст той е бил заобиколен основно от братята и сестрите си, от главния си възпитател (*umtānu*) както и от цариците и майка си Накия.

Не са запазени сведения, които да разкриват отношенията между Асархадон и братята му преди гражданската война през 681. За разлика от Саргон, обаче, който, след като станал цар, поставил един от братята си на ръководната позиция на везир (*sukallu*) в империята, Асархадон по-късно изглежда не разчитал дотолкова на своите. Отсъствието на сведения за издигането на някой измежду тях на позиция, близка до трона, може би подсказва и за липса на разбирателство и уважение между Асархадон и синовете на Синахериб от Ташмету-шарат още от ранните им години в двора.

В създадената несигурна атмосфера царят се обградил със съветници главно от класата на учените, като пренебрегнал повечето от членовете на царското семейство – братя и чичовци, с важното изключение на майка си.

Тази важна роля, която изпълнявали учените в царския двор при Саргонидите (особено в периода от управлението Саргон до царуването на Ашурбанипал) е резултат на важни и дълбоки реформи и преобразувания в империята, започнати по-рано, във времето на Тиглат-паласар III и Саргон II.

Отношенията между Асархадон и учените (под този термин се означават представителите на пет дисциплини, силно повлияни от религията и метафизиката – астролози, гадатели, екзорсисти, лекари и ламентатори) са разгледани на основата на частния случай със здравословното състояние на царя. От запазените извори (главно кореспонденция на дворецовите лекари и гадатели с Асархадон) е известно, че той претърпял сериозно заболяване в края на управлението си. Според автора то е темпорално ограничено и може би причинено от екстремния климат по време на кампаниите в Египет. Изглежда че царят не бил напълно здрав още преди началото на кампанията през 671. Според текстовете на няколко писма, Асархадон е бил сериозно разтревожен относно здравословното си състояние и в поведението му ясно проличават признаци на тревога. Царят явно е угрижен от продължилото дълго време заболяване и открито започва да се съмнява в методите и уменията на Урад-Наная (главният дворецов лечител). Други възможни катализатори за влошеното състояние на владетеля биха могли да бъдат силните емоции, които изворите загатват, че изпитвал царят след смъртта на съпругата си Ешара-Хамат, както и на едно от децата си, още бебе.

В някои от запазените писма от последните години на царя ясно личи неговата тревожност и загриженост стриктно да спазва повелята на боговете. В някои случаи, дори, изглежда че тя предизвиква раздразнение у отговорите на учените. Може да се предположи, че заболяването на Асархадон, нанесло тежък и решителен удар върху волята на царя. Според изворите той дори се изпълнил с недоверие към всички. Това проличава и в сведенията за засилената охрана на двореците по време на управлението му. Въпреки това, обаче, през 671, царят се отправя към Египет и постига впечатляваща победа, а след нов период на физическа слабост, отбелязан в изворите, Асархадон пак тръгва към Египет, но умира по пътя.

За разлика от отношенията си с учените, в отношенията с управителите и имперските служители Асархадон се държал резервирано и сдържано. Под магнати (акад. *rabbûte* (шум. LÚ.GAL.MEŠ)) се разбират около 100-120 високопоставени лица, които действали като управители и делегати в провинциите и васалните страни, както и заемащите най-висшите административни и военни позиции. Най-високопоставени били няколко дворцови длъжности, които формирали Държавен съвет. В главата е обърнато специално внимание на сведенията за организираните заговори срещу Асархадон около края на управлението му, скоро след като е обявен договорът за провъзгласяване на Ашурбанипал за престолонаследник (Айар 672, текстът е запазен в няколко манускрипта). Поради приликата си с текста на библейската книга Второзаконие (по отношение на структурата и особено на дългия текст с проклятията), договорът често се разглежда като неин първообраз. Хипотезата, обаче, често става обект на убедителни критики, които се основават на детайлно изследване на текстовете.

Вероятно заговорите за въстания на магнати в 671-670, известни от изворите, били провокирани от преразпределянето на върховната власт в двора. Изглежда, че заговорите, които се оформили в три от големите политически центрове на Империята (Харан, Ашур и Ниневия) били провокирани и от отсъствието на царя. По това време се осъществила най-мащабната кампания в Египет, довела до превземането на Мемфис през Думузу. Освен това, интерес предизвикват сведенията за организираните в периода 671-669 на три пъти ритуали „цар-заместник“ (древен ритуал, засвидетелстван писмено през Новоасирийската епоха основно при Асархадон) и на тяхната връзка с политическата ситуация в столицата и здравословното състояние на царя. Крайният неуспех на заговорите е отбелязан във вавилонската хроника, според която: *„През единадесетата година (670) царят унищожи много магнати в Асирия“*, сред които изглежда били и някои от заемащите високопоставени позиции в двора, като главния евнух и главния виночерпец. Бурните събития несъмнено се отразили върху психиката на Асархадон. Охраната към подстъпите на двореца била засилена, а царят се изпълнил с недоверие към всички в неговото обкръжение (SAA 10 316).

Заклучения

В тази глава е направен опит за синтез и оценка на управлението на Асархадон. То е определено като връхна точка в период на мащабна асирийска политическа и икономическа експанзия на запад, продължил през IX-VII в. Ранните кампании на Асархадон свидетелстват за опита му да осигури контрол над границите още в началото на управлението си. Вероятно той успява в намеренията си, тъй като следващите записи във Вавилонските хроники, а и според анализа на дисертацията, свидетелстват предимно за изпращане на кампании на юг и изток. Важно изключение от наблюдението е случаят със съюза на Сидон, Кунду и Сису, както и конфликтите с Мелида (покъсно). Може да се предположи, че Киликия и Филикия планирали самостоятелно отварянето на военен конфликт на два фронта, чиято цел била извоюването на икономическа свобода чрез дестабилизиране на асирийските позиции в района. Определящата граница в западната политика на Асархадон, според текста на настоящата работа, представлява завладяването на Мемфис през 671. Апогеят на асирийската експанзия, обаче, може да се оцени като преразтегляне на зоната на влияние и контрол. Това определило краткотрайността на завоеванието.

Източната политика на владетеля също имала своя централен проблем, а именно отношенията с Вавилония. С малки изключения и кратки периоди на нестабилност (предизвикани основно от халдеите в района), избраната насока на възстановяване и помирение се оказва успешна за времето на управлението му. Асирия до голяма степен налага установеният в Ниневия модел на царски двор върху администрацията във Вавилония. Важна стъпка в установяването на контрола над областта била предприета с опита за създаване на Асиро-Вавилонска империя през 672, когато с тържествено *adê* Ашурбанипал бил обявен за престолонаследник, а Шамаш-шума-укин - за цар във Вавилон.

Намесата на Асирия във Вавилония се отразила и в отношенията на Империята с Урарту, Шубрия и Елам. Непълният успех на кампаниите в Маней и Мидия може би допринесъл за решението на Асархадон да раздели властта между синовете си. По този начин, (на теория) царските армии

разполагали с по-голяма мобилност в несигурния климат на чести племенни преселения и набези.

Може да се заключи, че въпреки че бил изправен пред многобройни предизвикателства за запазване на контрола и влиянието на асирийската власт във Вавилония и източните провинции, Асархадон успял да се справи със сложната задача.

В последната част на дисертацията е направен опит да бъде представен психологически портрет на владетеля. Може да се заключи, че семейната атмосфера, ограждаща Асархадон като дете и млад принц е изиграла непосредствена и важна роля в оформянето на неговия характер на владетел. Асархадон бил изключително способен владетел – политик и завоевател. Често срещаният в историографията образ на параноичен, суеверен и болен владетел не би следвало да се отнася общо към образа на царя, а единствено към определен етап от живота му (края на управлението му). Той е непосредствен резултат от състоянието на запазените (и темпорално ограничени) текстове.

Автосправка за научните приноси в дисертацията

1. Дисертационният труд е пръв опит за цялостен, обобщаващ и изчерпателен анализ на управлението на цар Асархадон след работата на Budge и очерка на Grayson в *The Cambridge Ancient History*, на основата на сведенията в различни домашни и външни извори.
2. Разнородната налична информация в изворите е предложена на внимателен критичен анализ. Аргументирани са нови становища и хипотези относно хронологията и развитието на кампаниите, както и относно идентичността на засвидетелствани в изворите личности.
3. В първата част е представен детайлен анализ на царските надписи на Асархадон. Опирайки се на достиженията в съвременната историография, авторът прави опит да обясни стилово приликите и разликите в различните редакции на надписите, както и да изследва еволюцията на титулатурата на Асархадон в тях.
4. В последната част е направен опит за използване на психоисторически подход при анализа. Целта на този рядко срещан метод в историографията е да преразгледа популярни и определящи в съвременната литература определения за Асархадон. Според автора здравословните проблеми на владетеля се проявяват основно в края на управлението му. Те са темпорално ограничени, което е подкрепено от изворите, и не могат безкритично да се използват като обяснение на по-ранни събития в живота на Асархадон. От друга страна, въпреки че липсват сведения за детството на Асархадон, то важните събития, случили се през периода, несъмнено го оформили като предпазлив и внимателен владетел.
5. В национален план, изследването представлява принос, поради липсата на традиция в проучванията по асириология. В този план, текстът предлага за пръв път на български език преводи на редица текстове от академични.

Публикации по темата на дисертацията

1. Сведенията за строежи и съпътстващите ги ритуали в надписите на Асархадон, в: *Societas Classica: Култури и религии на Балканите, в Средиземноморието и Изтока VI*, Велико Търново, 2013, 606-618

2. Здравето на новоасирийския цар Асархадон, в *Сборник XX Кюстендилски четения* (16 стр., под печат)

